

Konczer Kinga

Tizenkét nap

Szép Ernő: Natália

*„Most jön kérem Natália.
Az ő nevét tettem címnek a könyvemre,
így azt az illúziót kelthetem az olvasóban,
hogy szerelmes regényt vett a kezébe.”*

A Natália 1945 környékén keletkezett (erre utalnak a regényben szereplő utcanévek és a második világháború említése), s az eddig kiadatlan kéziratot az Országos Széchényi Könyvtár őrizte, két nagyrészt megegyező változatban. Az olvasóközönség elsőként a *Holmiban* találkozhatott a szöveggel, folytatásokban, Vida Lajos sajtó alá rendezésében és szövegközlői jegyzetével. Tökéletes helyen, a folyóirat *Nyugatra* emlékező számától kezdődően, hiszen a századelő hangulatát, a *Nyugat* születését megelőző időszak atmoszféráját élhetjük meg az emlékező-elbeszélő 1905-ös évének krónikájában. Így az önéletrajzi mű, mely a Szép Ernő-életműbe szervesen illeszkedik – a *Dali, dali, dal* és a *Lila ákác* között eltelt idő emlékeit öleli fel –, korrajzként is olvasható.

A mű a költővé válás időszakának leírása. Az elbeszélő mesél, állandóan kiszól, megszakítja az emlékfolyamot – *„Hol is tartunk?”*, *„Elmesélem, hogy mulattassam az olvasót vele...”*, *„Eszembe jut valami”* –; terelgeti magát és az olvasót. Hangja közvetlen, *„emberi”*, akárcsak szemléletmódja – a mindenkit és mindent elfogadni képes ember hangja. Persze nem az emberi igazságtalanságot. Hanem az emberit az emberben. Szánja a tehetségtelen költőt, színészt, kóristát éppúgy, mint a csúnya nőt. Mindenkinek van valami hibája, amivel el kell fogadni, neki magának is – hiszen *„a tökéletesen jó ember nem is tudna élni”*, annyira fájna neki a bánat, mindenki bánata.

A történet magvát az elbeszélő az első bekezdésben összefoglalja: az 1905-ös évben járunk, amikor Szép Ernő diákként Pestre érkezik, s elhatározza, hogy költő lesz. Kimarad az iskolából, mindenféle lapoknak *„firkálgat”*, amíg nem szerződtek mint a *Budapesti Napló* munkatársát. Úgy meséli el emlékeit, ahogyan az öregur egy gyermek kalandjait: mosollyal a szája szögletében figyel a kis poétát, a fiút, aki ismerkedik a lányokkal és a világgal, leginkább a költészet világával. Mégis megmarad az őszinte, a világra rácsodálkozó hang is: egyszerre kívülről és belülről látja és látatja önmagát. Nem lehet eldönteni, hogy a visszaemlékező, beérkezett költő vagy az ifjú költőpalánta szavait, gondolatait olvassuk-e, mert a nézőpontok összeolvadnak. Ez az emlékező hangja, melyet mindannyian ismerünk, szeretünk már. Az emlékekből felépülő világot átjárják a költészet, a versírás, a vers, a szavak, a nyelv, a megfogalmazhatóság, a nyelvi megragadás, a nyelv által születő világ, s ezekkel párhuzamosan a nő, a nőiség, a szerelem kérdései.

Az iskolaévek az első versek megírásának s az első nőekkel való tapasztalatok (na és az algebrahoz fűződő viszony) szempontjából lényegesek. Debrecenben tíz fillér egy Szép Ernő-füzet ára, melyből még is jelennek versek a *Debreceni Ellenőrben*. Mezőtúron halljuk az első udvarlási kísérleteknek tekinthető huncut bókokat a barátok szájából (*„Nézd, milyen szép a bal lába!”*), s látjuk, amint a fiúk Fadgyas Idácska lábikráját lesik lélegzetvisszafojtva (a hűntóba lépés szent pillanatában majdnem térdig látni mindkét lábát). A mosoly szélesebbre húzódik arcán, amikor büszkén s kellő önironiával megemlíti, hogy hatodikban a magyartanár felkérésére a legtakarosabb lányok gyűjtenek előfizetőket verses füzetére (*„Mezőtúron világhírű voltam”*); s azt is megtudjuk, hogy az utolsó évben három pályadíjat nyer műveivel. (Átesik első nemi betegségén is – erről azonban később emlékezik meg, amikor a pesti kéjnök statisztikailag magas arányú fertőzöttségéről szól.)

S jön Pest: az első albrélet, ahol a szomszéd péksegéd idősebb életútra megkérdezi – *„féltem volna a nővel elkezdni, mellettem lakik, sose hágy majd békét”*, írja erről gyakorlatiasan. Tizenegy éves tanítványa a nyakába veti magát, s csókot követel – Juciban *„ilyen erőszakosan jelentkezett a nő”*. Nehezen, de meggyőzi Jucit a románc lehetetlenségéről. Egy vak úr mellé kerül mint felolvasó, ám kötelességei közé tartozik a közös séta is – amelynek célja, hogy a vak az ő szemével lásson, mégpedig nőket. Szép nőket. Ám túl sok csúnya nőt lát – ami nem tetszik az úrnak, s így szépítenie kell,

márpedig ez nehezére esik, a minden téren oly őszinte ember a nők dolgában sem ismer szépítést. S míg az úr a drága lányok közé, ő egykoronás nyilvánosházakba jár.

Szocialista barátjától mindent megtanul az egyenlőségről – és a nőkről. A barát így vall magáról: „*én igaz forradalmár vagyok, de, hiába, tetszeni csak egy úrino tetszik nekem [...] Olyan igényeim vannak nő dolgában, hogy azokat, mondjuk, egy varrónő vagy egy egyszerű kis polgárosszony nem képes kielégíteni.*” S nincs kommentár. Az ironikus hang elegendő ahhoz, hogy a teljes meggyőződéssel szónokló barátot – s önmagát is – megmosolyogja, s hitelessé tegye hitét, emberien hitelessé – hiszen a legtöbb ember eszméinek megvalósulásakor nem találna helyét a világban.

A költő, barátja hatására, ír is egy „szocialista” verset – ami azonban sokkal inkább egy eltorzult operaénekesnő benne lebegő emlékének köszönhető, mint a forradalmi eszméknek. Ám ne higgyük azt, hogy a társadalmi igazságtalanságok nem érintik mélyen! Csupán ironikus hangon beszél önnön emberszeretetéről, akárcsak akkor, amikor a bárcás lányok felszabadításáról tartott szónoklatára – s annak lányokra tett hatására – visszaemlékezik. Valamiképpen a „szocialista” versek születésekor sem az a lényeg, hogy miről ír, hanem az, *hogyan*. Hiszen ír ellenzéki és kormánylapokba is, lelkiismeretfurdalás nélkül. A vers lényege a ritmus, a verszene – az olvasót beavatja ars poeticájába, s több oldalt szentel a költészet zeneiségének bemutatására.

Az Andrassy úti trafikban ismeri meg Jozefát, aki műveltségét és jobb sorsra való érdemét nyomatékosítva Zsozefinnek hívhatja magát, és annak húgát, Katót. Úgy látja-láttatja magát, mint akit sodornak az események: „*Kató kezdett udvarolni nekem, nem én Katónak*”. Ám azzal, hogy a *Pesti Napló*ban megjelent versét megmutatta a kisasszonynak, s elárulta, hogy „*én vagyok az a név, ami alá van nyomtatva*”, ő maga kezdett el udvaroltatni magának. Csókok következnek, lopott csókok – egészen addig, míg Kató férjhez nem megy: „*Eszembe se jutott, hogy Katót elcsábítsam. Szentség a polgári lányok szüzességé [...] Kató is csak nyöszörgött, hogy jaj ez a lányság, ez borzasztó, rettenetes ez. [...] Két hónapi nyalakodás után férjhez ment Kató.*”

Az elbeszélő eddig passzív volt a nőekkel szemben – a szerelem misztériumába még nem avatódott be. Tetszik a nőknek, szereti a nőket, de tiszteli „*a polgárlányok szüzességét*”, ezért is jár nyilvánosházakba. S „*most jön kérem Natália*”.

A perditaregény mint műfaji megnevezés legalább annyira megtévesztőnek tűnik, mint a regény címe. A címszereplő Natália, az azért-sem-szerelem, a perdita, aki azonban nem botránys, nem szánnivaló, nem naiv, nem is szent. S a szöveg háromnegyed részében alakja semmilyen formában, még gondolatként sincs jelen. Mégis ott lebeg a szöveg felett/mögött, a sorok között, hiszen az olvasó várja, elvárja őt. Így mindvégig jelen van – az olvasói tudatban. Csakúgy, mint az elbeszélőjében. Az emlékező számára Natália „csak” egy ember, akinek sorsa rövid időre összefonódott az övével – ám majd’ negyven év távlatából is élmény maradt, olyannyira, hogy alakja az egész 1905-ös évet fémjelezni képes, összefonódik a költőpalánta költővé érésének idejével, emlékfolyammá alakítja az emlékfoszlányokat. S így válik jelképévé egy kornak, életszakasznak, életérzésnek.

A bukott nő jellegzetes téma a századvég európai és a századelő magyar irodalmában. „*Ami legfőbb, ami a legerősebben húzott Natáliához, az az volt, hogy perdita ő. [...] Úgy tudom, szegény Reviczky Gyula hozta a perdita nevet minálunk divatba. Húszéves korom körül a kezdő poéták áhitattal irtak a perditákról: mintha arra az időre esnék A kaméliás hölgy hódító útja...*” Ilyen és ehhez hasonló kijelentésekkel az elbeszélő elhatárolja magát a divattól, a perditakultuszon kívülre helyezi Natáliát s kettejük kapcsolatát, ugyanakkor bevallja, hogy a perditaszerelem megtapasztalásának lehetőségeként (is) tekintett a lányra – a korban szinte kötelező jellegű dekadens magatartásforma, szerep kipróbálásának lehetőségeként.

Az ifjút poétalelke legalább annyira hajtja a lányhoz, mint szíve-teste. Valójában igaza van, amikor kijelenti, hogy nem szerelmes a lányba. Valójában mégis szerelmes. Szerelmes Natália testébe, nőiségébe, kéjnétségébe – mindabba, amit szimbolizál. A szabadságába. Mert Natália nem csillogásra vágyó butuska lány, mint Zola Nanája; nem a társadalom perifériájára vetett szent, mint Dosztojevcszkij Szonjája. S kapcsolatukkal a költő nem hivatkozik, mint Reviczky vagy Ady verseinek lírai éneje. Nem a társadalom ellen elkövetett lázadás ez, legalábbis nem úgy, ahogyan a költő elődei tették. Natália elsősorban nem perdita, hanem ember. Egy utcára szorult árva, egy kiátkozott. „*Ez az, a poeta tragikumot érez a kéjleány sorsában. És mintha valami misztikus is volna az utca lányaiban. Élete, szíve, lelke merő titok.*”

Ugyanakkor semmilyen titokkal, misztériummal nem találkozunk; ahogyan a tragikum is elmarad. Lehetne játszani a *tragikum* szóval. Végigkövethetnénk kettejük éppen tizenkét napot felölölő kapcsolatát a „*katarzisz*ig” és a „*tragikus értékesztés*ig”, a viszony szükségszerű véget éréséig – ám tragikusból tragikomikust varázsol egyelten *nixdájcs*. Mindemellét a kifejezés Natália sorsára vonatkozik. Abban pedig nincs tragikum: nincs szüksége a költőre, nem szánni való, gyenge, kiszolgáltatott lány ő, bár-

mennyire is szeretné meggyőzni őt erről a költő. Egy fiú, egy költő nem támasz, hanem kolonc lenne a nyakán – valaki, aki megakadályozza terveinek megvalósításában. Egy strici, akit eltarhat.

Natália sorsa nem különös. És ez a különös a Szép Ernő-szövegben. Natália annyiban bukott, amennyiben a költő az: bukott emberek a társadalom szemében, hiszen nem az előírt úton járnak. A lány választott, s tisztában van választása következményeivel. Szereti a férfiakat, a testi szerelmet – nem bánja, hogy elhagyta családját, s az általuk kiszemelt, számára elfogadhatatlan vőlegényt. Nem bánja, hogy beleszeretett valakibe, aki nem érdemelte őt meg, s elvette szüzességét (s természetesen megígérte, hogy nemsokára utána szökik). Elfogadja az életet olyannak, amilyen – és az őt öntudatra ébreszteni akaró, a társadalmi igazságtalanságokról lelkesen beszélő költőt kineveti. Nem akar többet és mást, nem hibáztat senkit. Álma is hétköznapi, a költő számára már szinte felháborítóan fantáziátlan: nem angol lordot vagy amerikai milliommot vár, mint Jozefa-Zsozefin. Mégsem egyszerűen „beletörődött” sorsába. Megél minden pillanatot, s szabadon teszi azt. És ez a különleges benne. Hogy emberi – és nem állati vagy szent. Nem megkísértő vagy kihívó, sem pedig megváltó vagy önfeláldozó.

A költő és a lány kapcsolata egy mosollyal kezdődött – azaz egy viszontmosollyal. Mert amikor a költő rámosolygott Natáliára, az bizony visszamosolygott. Nem volt visszaút. Másnap a fiú már köszönni is mert, s a lány úgy üdvözölte – „na, mi újság?” –, mintha már régi ismerősök volnának. Egyszerű és természetes volt minden. Egyszerűen és természetesen beszél el Natália önnön „bukását” is, amelyhez vezető nem is olyan rögzös úton még a költészet is megjelenik: Petőfi verseit szaválta az őt elcsábító Karcsi. Pesten aztán megpróbált tisztességes lenni. Cselédlány lett, ám a családító és annak fia is be-bejárt hozzá éjszakánként („Megmondom, hiányzott nekem a Karcsi, megszoktam már a szerelmeskedést”), s természetesen a lány hamarosan az utcán találta magát. Nevet változtatott, s a névcsere is beszédes: Rózsiból kéjnőként Natália lett. A rózsaszál a szépség, a szerelem, a bizalom, az öröm jelképe – s mindezt dobta el a Natália névért, melyet csupán azért talált magához illőnek, mert saját véleménye szerint nagyon hasonlít a szerb királyné fiatalkori arcképeihez. Azóta, öt éve ül Natáliaként bárcásan az ablakban, s várja, hogy eljöjjön érte valaki, akivel tisztességes életet élhet.

Míg az ifjú költő barátai úriasszonyokra vadásznak színházak előtt, várva a férjek elutazását, vagy festőnek kiadva magukat a kiszemelt hölgyet lakásukra csalják, addig ő egy ablak alá jár beszélgetni – de hogy miről tudott órákon át fecsegni, arra már nem emlékszik. Két beszélgetés azonban megmaradt emlékezetében: a fentebb említett szocialista eszmefuttatás, amikor Natáliát – mint minden prostitúált – fel szeretné szabadítani; s egy másik, a vers születésével (mi mással?) kapcsolatos párbeszéd. A lány kérdésére – hogyan írja a verset? az csak úgy rájön, mint a viszketés? – ad választ, próbál választ adni a költő: „én csak másolom, amit nekem diktálnak. Az egész világ írja azt a verset, az egész világ helyett írom én azt.” A világ és az én, az ihlet és az alkotás bonyolult-egyszerű viszonyát azonban Natália nemigen érti, „mert buta volt, nézett a szemembe tanácstalanul”. Világaik nem találkoznak, nem találkoznak: a nyelv sem azonos, amelyen beszélnek – s ezt megerősítő megismerhetjük Natália olvasmányait, hiszen a lányt az általa olvasott „művek” is jellemzik: nem kér könyvet, sem igényes lapokat, a *Frisz Újság* levelezését és apróhirdetéseit böngészi, melyben az emberek a szerelmet keresik, minden formában; s a pucérsággal és disznóviccekkel teli *Kis Élcslapot* olvassa.

Natália tisztességes asszony szeretne lenni, integrálódni akar a társadalomba, férjre, gyerekekre vágyik, s legmerészebb álma a kocsmajog megszerzése. A költő lételeme ezzel szemben a költészet; a hagyományos társadalmi szerepekről lemondott, szabadságát megőrizve akar a társadalom részévé válni. Hiszen a periférián egyetlen ember sem szeretne élni, ő sem – bármily vonzó is a periférián mozgó szegény költő mitikus duzzasztott képe. S hogy mennyire nem, megmutatja nekünk a *Budapesti Napló* szerkesztőségében való első tevékenykedése, a névjegykártya-nyomtatás, s az is, hogy – akárcsak Natália – a költő is minden alkalmat megragad álmai teljesülése (és a megélhetés) érdekében. Natália pénzért árulja testét, testi szerelmét, az ifjú pedig a költészetét árulja, mindent megír, amit rendelnek tőle, mert szeret írni, s valamiből meg kell élni. Mindketten szabadok – a társadalmi-családi kötelességeket elhagyva maguk választották útjukat. De egyikük sem áldozná fel szabadságát a másik álmának megvalósításáért, mert saját álmuk feladása létük feláldozása is volna. A fiú képtelen a lány józan, földhözragadt gondolkodását megérteni, míg a költő számára életet jelentő dolog: a költészet, a szavak azok, melyeket a lány nem ért, nem érthet meg. Világaik a Lázár utcai szobán s annak ágyán kívül nem találkozhattának.

Ebben a kapcsolatban nem egyértelmű, hogy ki az, aki „bűnös” dolgot cselekszik – amikor Natália sárgaságának ideje alatt (testi) szerelemben esnek. Natália számára a költő szükséges hím; s a költő számára a perditáélmény megélése a cél. Mégis: ennél többről van szó, hiszen tizenkét nap boldogság után lehetetlen újra találkozniuk. A költő nem képes a konvencionális férfiszereppel azonosulni,

hiszen Natália nem tisztos polgárlány, akinek rajongó sorokat lehet írni – így a költő nem helyezkedhet a *szerelmes férfi* hagyományos pozíciójába. S mivel Natália sem „mindennapi” perditá, és a fiú sem találja helyét a férfi–perditá-viszonyban, a bármikor bármiről írni tudó költőnek nincsenek szavai az érzésre, mely a nőhöz köti. Vers nem, csakis regény születhet Natáliáról. S születik is: olyan történet, amelyben a költő-író évek múltán próbálja elrendezni mindazt, amit átélt, megélt. Lineáris, ok-okozati láncolatná fűzi a kimondhatatlant, amely csak ezen a nyelven, a tárgynyelven ragadható meg.

Ami kimondható lett volna, ahhoz Reviczky *Szeretlek, mint egy elhagyottat* című perditaversének sorai állnak talán legközelebb:

*Szeretlek, mint egy elhagyottat
Egy másik elhagyott szerethet.
A hogy vergődő fájdalom csak
Képes szeretni: úgy szeretlek.*

*Nem a gyönyörnek tiszta mézét
Szomjazza ajkam, hogyha csókol;
Az, a mi hozzád vonz, a részvét,
Szeretlek, édes, szájalomból.*

*Szeretlek, mert mint én, leányka,
Te is jobb sorsot érdemelnél.
Szeretlek, mert reád találva
Látom, van árva sziv szivemnél.*

*Szeretlek önzésből, kimondom;
Mert a midőn szemedbe nézek:
Egyszerre tűrhetőbb a sorsom
S én kezdlek vigasztalni téged!*

Ám a részvét, a szájalom, az önzés kétirányú: mindketten így szeretik a másikat. Egymásba kapaszkodás ez, s hogy kinek van rá nagyobb szüksége, azt a költő is sejti, sejténie kell. Ebben a kapcsolatban Reviczky sorai inkább a lány szavai lehetnének, ha törekedne valaha is érzéseinek megfogalmazására. Mindketten tükröbe néznek, de Natália lesz képes szakítani, ő az, aki felismeri, hogy lehetetlen ez a szerelem – ebben a viszonyban már nem a nő lenne a férfi tükre, hanem egymásban tükröződnének. A legtökéletesebb kapcsolat lehetne – de mind álmaik, mind a körülmények (és a hagyományok) ellene szólnak.

A „szerelem” mellett a költő az olvasó szeme előtt éli meg a szegény poeta mindennapjait, akinek sorsa azonban nem egyedi: tapasztalatai a kor több költőpalántájának tapasztalatai lehetnének. Olvasunk iskolaéveiről, Pestre érkezéséről. Először rokonoknál száll meg, majd különböző helyeken bérel ágyat – megismerhetjük lakásait, lakótársait, munkáit és munkáltatóit; pénzgondjait, nőügyeit; az első – poeta-létének köszönhető – potyaebédekét; a kávéházi életet; Gyula urat, a New York kávéház jószívű pincéret, költők-írók pártfogóját; a kóristákat, a tehetséges és tehetségtelen kortársakat. Találkozunk a szocializmus eszméivel, verstani elmélkedéssel, asszonyfogó praktikákkal, sikamlós történetekkel. Mindeközben a címszereplő a szöveg túlnyomó részében meg sem jelenik, mégis jelen van: a poeta mellett, annak létevel összefonódva ő az ábrázolt időszak másik jelképe, a kor jellegzetes figurája, a századelő hangulatát megidéző alak. A költő nem szerelmes belé, nem tud hozzá verset írni, ez a „szerelem” (és a szakítás) mégis fordulópont az elbeszélő életében: Natália ad neki arcot, teszi őt egyedivé, a tömegből elkülönülő egyénné. A kapcsolat a költő számára így beavatás: átesik az első igazi tapasztalaton, s kapcsolatuk megszakadása után nem sokkal véget ér a tanulási időszak: a fiú férfivá, a verselgető poeta költővé érkezik, s lesz belőle „Sz. E. – a Budapesti Napló belső munkatársa”.

Szép Ernő hangjának, beszédmódjának elavulhatatlanságát mi sem jelzi jobban, mint az, hogy az időközben könyv alakban is napvilágot látott *Natália a Magyar Narancs* 2008-as irodalmi sikerlistájának befutója lett – beteljesítve ezzel a mesélő reményeit: „*háad remélem, hogy nem leszek unalmas.*”

Noran Kiadó, 2008